

nyának végén ugyanis Szabédi egy fejlődéssorozatot állít fel az egyszerű formától a kibontakozott bonyolultig. Erre a bennem élő régész azt mondja: szép kísérlet az egymás mellett, egyidejűleg élő versformákból történeti fejlődéssort kiolvasni, ám ezt történeti példákon kellett volna időben visszafelé nyomozni, akár a nyelvükben rokon népek felé is. Ugyanis az egyidőben (ma!) élő formák ilyen időrendje önkéntelenül felveti a kérdést: ha a fejlettebb továbblépett az egyszerűbbnél, mi az oka annak, hogy az egyszerűbb is éppen úgy virul ma, mint a közbeeső „fejlődési szakaszok”? Erős kérdőjellel fogadom tehát a magyar ritmus formáinak tipológiáját.

Most pedig egy jelentéktelen megjegyzés: a „Halál-házassító”-ban az „Új hold, Új király! Házasodik a halál! Kit akar elvenni!” — úgy gondolom félreértésen alapul, mert — legalábbis nálunk a Székelyföldön — nem a megszemélyesített halálról van szó. Olyanfajta tagadásnál használjuk, mint például: „megy a halál!”, „mondta a halál!”, „gondolta a halál” stb. Ez csak annyit jelent, hogy „én ugyan nem megyek”, „én nem mondtam”, vagy „gondolta a halál, de nem én”, vagy: „Házasodik a fene, de nem én.” De hát a poetica licentia alapján legyen ez Szabédi László „bozsánatos bűne”.

Bizony sajnálom, hogy ezekre az ellenvetésekre nem kapom meg Szabédi László borotvaéles fejtegetéseit, mint ahogy annak idején Incze Jánosról szóló vitánkban (Nyelv és irodalom, 1956), olyan kivédhetetlen logikával bizonyította igazát.

Több mint húsz éve halott már ez a csodálatos elme és nagy költő. Ideje volna, hogy szűkebb hazánk magyar irodalma is tudjon róla és számon tartsa költészetünk nagyjai között.

TASI JÓZSEF

Kolozsvári intellektuelek tiltakozása Sallai és Fürst kivégzése miatt

A Tiszatáj 1972/7. számában jelent meg M. Pásztor József közleménye: *Sallai és Fürst életéért*.¹ Erdélyi magyar írók tiltakozása 1932-ben. M. Pásztor gyakorlatilag csak a nagy port felverő nagyváradi *Manifesztumot* közölte, holott a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar értelmiség is tiltakozott a kommunista mártírok kivégzése miatt és akciót kezdeményezett Karikás Frigyes megmentése érdekében.

Mielőtt a kolozsvári tiltakozást ismertetném, vessünk egy pillantást a nagyváradi írók röpiratának budapesti és bukaresti sajtóvisszhangjára. A Pesti Hírlap 1932. szeptember 3-i száma közölte Urmánczy Nándor aljas támadását a *Manifesztum* aláírói, köztük Tabéry Géza ellen. „Ilyen névsort — írta — össze lehetne állítani Pozsonyból is, Bécsből is, Párizsból is. Mert van bőven ebből a gazos terméshől.”

A Bukaresti Magyar Kurirban szeptember 11-én Kakassy Endre válaszolt *Urmánczy Nándor vezércikkére*, a „szegény skriblerék” nevében. Az erdélyi mágnásból szélsőjobboldali újságírónak felcsapott Urmánczy vádjait visszautasítva védelmébe vette „... Tabéry Gézát, a legerősebb és legmélyebb erdélyi magyar író.” A vezércikkíró jobban tenné, ha hallgatna, írta, mert 1918-ban Jósikafalván, az Urmánczyak ősi birtokán kilencven román parasztot ítélték máglyahalálra, az Urmánczyak rendelkezésére. Megtorlásul a Bihar megyei Tárkányban ugyancsak kilencven magyart koncoltak fel a románok. „Járt-e ebben a temetőben Urmánczy kegyelmes úr? [...] ezek a fejfák megtanítják, hogy ne dicsőítse a rendkívüli eszkö-

zőket, még akkor se, ha mindjárt Urmánczynak is hívják s a kisebbségi sors fekete kenyere helyett a kiváltságosak puha kalácsát eszi. Jósikafalva szelleme ott lebegett Trianon felett és láthatatlan ujjával bizonyára segített az új határok megvonásánál. Tabéry Géza pedig, a »gazos termés« — nem tesz egyebet, mint hogy ezeket a szellemeket újí...»

Ugyancsak e „gazos termés”-be sorolható Fábry Zoltán, Brogyányi Kálmán, Gwerk Ödön, Prohászka István, Tamás Mihály és Szalatnay Rezső távirata — gróf Károlyi Gyula miniszterelnöknek címezve² — és a csehszlovákiai Sarló Balogh Edgár által megfogalmazott tiltakozása...³

*

Nemrégiben tanulmányt írtam a magyarországi statáriumellenes tiltakozásokról és József Attila kimagaszló szerepéről.⁴ Az anyaggyűjtés során a Párttörténeti Intézet Archivumában tanulmányozhattam a Boór Aladár miniszteri tanácsosnak címzett 1932. szeptember 23-i „szigorúan bizalmas” jelentést, melynek tárgya: *Kolozsvári intellektuelek tiltakozása Sallai és Fürst kivégzése miatt*.⁵ A jelentés írójának neve olvashatatlan; követségi tanácsos volt a Bukaresti Magyar Királyi Követségen. Jelentésére még visszatérünk, olvassuk el előbb a kolozsvári értelmiségiek levelét és aláírásgyűjtő ívük szövegét, melyet Magyary Antal bukaresti magyar királyi követ 1932. augusztus 26-án másolatban megküldött a Magyar Királyi Külügyminisztériumnak. A kísérőlevél:

T. M. Kir. Követség,

Kolozsvár, 1932. augusztus 22.

Bukarest.

A magyarság ideszakadt intellektueljei, ahelyett, hogy helyeselni tudnák a magyar kormány intézkedéseit, kénytelenek a közelmúltban felmerült események ellen (Sallai és Fürst kivégzése) és a mostan folyó cselekményekkel szemben — amelyek az előbbinek megismétlődéséhez vezetnek, tiltakozni, mivel azok a humanizmus látásmódját is lábbal tiporják és ennélfogva minden kultúrember legmélyebb elítélését és felháborodását váltják ki.

Tiltakozunk az ilyfajta politikai gyilkosságok ellen, amelyeket csak klikkek hajthatnak keresztül, de nem lehet ez a magyar nép közös akarata.

Hisszük, hogy meghallgatják figyelmeztetésünket, mert ellenkező esetben megvetésünknél, tiltakozásunknál másképp fogunk érvényt szerezni.

Kérjük ezen tiltakozásunkat a magyar kormány tudomására hozni!

Magyary Antal királyi követ ezután másolatban közli az aláírásgyűjtő ívet, a következő megjegyzéssel: „A névsort a tiltakozás szövegével együtt az itteni sziguranca vezérigazgatóságának is rendelkezésére bocsátom.”

Az aláírásgyűjtő ív szövege:

A Magyar Királyi Követségnek,

Bukarest.

Alulírott intellektuelek csatlakozunk Marosvásárhely azon akciójához, amely legmélyebben elítéli és tiltakozik Karikás Frigyes statáriális bíróság elé való állítása ellen!

Tiltakozunk az ellen, hogy ártatlan embereket meggyőződésük, hitük miatt felakasszanak!

Tiltakozunk a példátlan justizmord ellen!!!⁶

A tiltakozó ívet ötvennégyen írták alá; Magyary másolatában az első aláíró Tamási Áron. A már említett 1932. szeptember 23-i „szigorúan bizalmas” jelentés fogalmazója közli a követség nyomozását az aláírók kilétéről. Közülük tizenkilencen posszibilis személyiségek, a többiek — szerinte — „kávéházi intellektuelek”. „Megjegyezni kívánom — írja —, hogy a tiltakozási akció spiritus rectora Molter Károly, marosvásárhelyi író, az ottani református kollégium tanára, a Helikon tagja, kinek személyi adatait a csatolt jegyzék tartalmazza.”

Nézzük a csatolt jegyzéket, mely, mivel a szigurancának is megküldték, gyakorlatilag feljelentésnek tekinthető.

1. Molter Károly, ref. gimnáziumi tanár Marosvásárhelyen, jelenleg negyvenéves sváb származású író — a Helikon tagja.

2. Tamási Áron, író, lakik Kolozsvárt. Str. Avram Iancu. — Született Farkas-lakán Udvarhely megyében, negyvenéves, magas termetű, borotvált arcú, kopaszodó, barna arcború. A Helikon tagja. Kimondottan kommunista író.

3. Demeter János, lakik Kolozsvárt, Calea Reg. Ferdinand. Újságíró. A Kolozsváron megjelenő Ellenzék munkatársa. Róm. kath. vallású, 26 [helyesen: 24 — T. J.] éves, nőtlen. Született Sajóudvarhelyen Beszterce-Naszód vármegyében. A 30 évesek vezetője, kommunista érzelmű.

4. Kibédi Sándor, lakik Kolozsvárt Str. Avram Iancu 4. — Író, a Gaál Gábor (írói álnéven Bolyai Gábor) [helyesen: Bolyai Zoltán — T. J.] szerkesztésében megjelenő „Korunk” munkatársa. — Visszavonult életet élő, szánalmas megjelenésű, kiéhezett alak. Eredetileg borbély volt. Két évvel előtt elhalt Kuncz Aladár, a Helikon igazgatója karolta fel és az ő támogatásával lett író. Jelenleg 33 éves, gr. kath. vallású. Apja máramarosszigeti rutén volt, anyja Kibédről származó székely nő.

5. Kórmíves Nagy Lajos, újságíró, lakik Kolozsvárt Str. Pasteur 19. sz. a., 48 éves, alacsony termetű, munkanélküli újságíró. Budapesten született, róm. kath. vallású, az Ady-kultusz képviselője.

6. Dr. Elekes Miklós, orvos, lakik Kolozsvárt, Fürdő utca 2/b. A kolozsvári kommunista szervezet láthatatlan feje, 42 éves, zsidó vallású.

7. Jámbor Ferenc, újságíró, lakik Kolozsvárt, Ferdinánd király út 46. sz. a. — A kommün után Budapestről szökött Erdélybe — jelenleg az Új Kelet munkatársa, 40—42 éves, zsidó vallású.

8. Kasztner Rezső, kolozsvári lakos, emigráns újságíró, jelenleg az Új Kelet munkatársa, 40 éves, zsidó vallású.

9. Keleti Sándor, gyulafehérvári lakos, újságíró. A „Front” című destruktív irányzatú folyóirat szerkesztője. Öccse: Keleti László, aki sokáig Párizsban élt, pacifista rajzaival kellett feltűnést. — Apjuk Gyulafehérváron fűszerkereskedő.

10. Tompa Béla, a kolozsvári Nemzeti Színház tagja.

11. Tompa Sándor, a kolozsvári Nemzeti Színház tagja. A tiltakozó ívet berúgott állapotban írta alá.

12. Gombos Béla, mérnök, lakik Kolozsvárt, Attila utca 31. sz. a. — Jelenleg 40 éves. Apja: Gombos Benő, sovén magyar érzésű ember, aki az erdélyi magyarság előtt évtizedek óta közbecsülésnek örvend.

13. Déri Gyula, tanár, lakik Kolozsvárt, Str. Deleanu 25. sz. a. Apja zsidó, anyja román, 45 éves, állása nincs, privát leckék adásával tartja fenn magát, kommunista.

14. Margareta Cheresteșiu, tanárnő, lakik Kolozsvárt, Unió utca 6. sz. a. [Victor] Cheresteșiu nevű egyetemi könyvtári tisztviselő felesége, Hirsch Dezső kolozsvári bárkereskedő [sic!] leánya, zsidó vallású. — Dezső nevű fivére kommunista üzemek miatt több ízben volt letartóztatva.

15. Dr. Kohn Hillel, ügyvéd, lakik Kolozsvárt Calea Victoriei 29. sz. a. 48 éves, zsidó vallású, cionista.

16. Dr. S. Eisler Melitta, orvos, lakik Kolozsvárt, Str. Juliu Maniu 8. sz. a. — Eisler Mátyás volt kolozsvári főrabbi leánya. — Cionista.

17. Szilágyi László, banktisztviselő, lakik Kolozsvárt, Rákóczi út 27. sz. a. — Regényíró, kommunista érzelmű.

18. Salamon László, emigráns újságíró, az Új Kelet munkatársa, 42 éves, alacsony termetű, őszülő hajú, erős kommunista érzelmű újságíró.

19. Bíró Ferenc, gyógyszerész, lakik Kolozsvárt, Mátyás király tér. Bíró Géza kolozsvári gyógyszerész fia, vagyonos ember, apja köztisztviselő álló kolozsvári gyógyszerész, aki nemrég halt el.⁸

*

Teljes egészében közöltem a tendenciózusan összeállított névsort, mert egyaránt tanulságos az irodalom és a munkásmozgalom történetének kutatói számára. Ha a tizenkilencek életrajzi adatait, pályaképét akár csak vázlatosan ismertetném, meghaladná egy folyóiratcikk kereteit. Néhány megjegyzés azonban idekívánkozik. Mindenekelőtt az Erdélyi Helikkonnal és a kolozsvári Korunkkal való erős kapcsolat. Az aláírók közül Demeter János, Elekes Miklós, Jámbor Ferenc, Kibédi Sándor, Kohn Hillel, Salamon László és Tamási Áron a Korunk munkatársa; Elekes Miklós a címlapon is feltüntetett főmunkatárs⁹ (1934-től Keleti Sándor is ír a Korunkba, Molter Károly pedig már az 1926-os indulásnál jelentkezett...) Az egyetlen román nevű aláíró, Margareta Cheresesiu bizonyára jól tudott magyarul, hisz férje, Victor Cheresesiu Budapesten, Szabó Ervin mellett tanulta a könyvtártudományt; a forradalmak előtt a Társadalomtudományi Társaság tagja és a Huszadik Század munkatársa volt.¹⁰ Dr. S. Eisler Melitta nővére, Eisler Klára röntgenasszisztensnő lett a harmincas évek közepén a budapesti Siesta Szanatóriumban, ahol József Attilát is ápolták. Kettejük kapcsolatát számos levél dokumentálja.¹¹

Kommentárt igényel Tamási Áron jellemzése is. „kimondottan kommunista író”-nak nevezni túlzás volt. Tamási Áron — a Korunk munkatársaként is — baloldali elkötelezettségű írásokkal; tanulmányokkal, novellákkal jelentkezett a harmincas évek első felében, s aki tollával a baloldalt támogatta, könnyen megkapta a horthysta adminisztrációtól a kommunista megbélyegzést... Ezen az se változtat, hogy Dávid Mihály, a bukaresti követség kolozsvári kirendeltségének igazgatója 1932. november 12-én azt írta Magyar Antalnak, hogy „Tamási Áron pl. előttem becsület-szavára jelentette ki, hogy ő ezt az ívet soha nem látta és valószínűnek tartja, hogy a nevét Demeter János hamisította az ívre.”¹² Jó lenne, ha előkerülnének az eredeti aláírások. Dávid Mihály jelentése ugyanis azután készült, miután az Ellenzék elbocsátotta Demeter Jánost, a kitűnő újságírót, aki 1930-ban az Erdélyi Fiatalok című folyóirat alapító tagja, majd a Falvak Népe szerkesztője volt.¹³ Dávid Mihály — 1932. szeptember 19-i jelentése szerint — nyomozást kezdeményezett a különösen veszélyesnek tartott Demeter János elbocsátásának ügyében. Felkereste dr. Groisz Lászlót, az Ellenzék felelős szerkesztőjét, aki így tájékoztatta:

„F. hó 8-án dr. Hatigeanu Simon rendőrkezeshez magához hivatott és felmutatott egy kommunista röpiratot, melyben a kommunista pártszervezet a tőle megszokott durva hangon támadja az Ellenzéket, amiért a budapesti statáriális bíróság ítélete ellen tiltakozó erdélyi intellektuelek memorandumát nem közölte le. A rendőrség minden kétséget kizáróan megállapította, hogy a kolozsvári intellektuelek tiltakozó ívét, melyet a bukaresti magyar követséghez nyújtottak be, Kolozsváron Demeter János körözte, ő gyűjtötte össze az aláírásokat és Keleti Sándor gyulafehérvári újságíróval a memorandumot éppen az Ellenzék kiadóhivatalában íratta alá. A rendőrkezes közölte velem azt is, hogy Demeter — aki hosszú idő óta megfigyelés alatt áll — egyike a legexponáltabb kommunistáknak, akit a közeljövőben le is fog tartóztatni.”

A felelős szerkesztő ezután minden indoklás nélkül felmondott — azaz, mint látni fogjuk: felmondatot! — a bűnbaknak meggett Demeter Jánosnak. (A bukaresti követség korábban Molter Károlyt vélte a tiltakozás szervezőjének. Molter valószínűleg az ezt megelőző marosvásárhelyi tiltakozást szervezte — ennek adatai nem állnak rendelkezésünkre.) A kör tehát bezárult. A nagykövet megküldte a tiltakozók névsorát a román királyi rendőrségnek s a sziguranca működésbe lépett...

*

Demeter János, negyvenhárom évvel az események után, megírta visszaemlékezéseit. Sorsa némileg párhuzamos József Attiláéval. 1930-ban ő is a falu felé fordult, az Erdélyi Fiatalokkal, akár a *Ki a faluba* téziseit formába öntő budapesti költő. 1931-ben már a marxizmus elméletével ismerkedik a Tihanyi Erzsébet vezette szemináriumon, melynek hallgatói között a Budapestről Kolozsvárra hazatért fiatal mérnököt, Rohonyi Vilmost is ott találjuk. (Rohonyi Vilmos és Olt Károly 1929

őszén kelet-európai szemináriumot szervezett a budapesti Bartha Miklós Társaságban.¹⁵ József Attila, mint tudjuk, aláírásokat gyűjtött 1932 nyarán a statárium ellen, majd a Sallai és Fürst megmentése érdekében kiadott röpiratot is ő fogalmazta. (Illyés Gyula és Szimonidesz Lajos csak kisebb mértékben módosította a költő szövegét.) Az évekig elhúzódó per során mindenkit felmentettek, egyedül a költő kapott pénzbüntetést — a kolozsvári Demeter János pedig elvesztette állását...

Demeter emlékiratából újabb részleteket tudunk meg a kolozsvári aláírásgyűjtésről. Steuerman György optikus, a marxista szeminárium egyik hallgatója elhívta Egyetem utcai üzletébe. „— Bizonyára értesült arról — adta elő Steuerman —, hogy Magyarországon letartóztatták és a Töreký-tanács elé állítják Karikás Frigyes, a népszerű munkásíró. [...] A kérdés lényege az, hogy a jelenlegi magyarországi terror árnyékában az, aki a Töreký-tanács elé kerül, eleve akasztófára van ítélve. Világszerte mozgalom indult Karikás életének megmentéséért. [...] Magyarországi haladó írók, barátaink azt izenik, hogy az erdélyi magyar író- és értelmiségi társadalom tiltakozása nem maradhatna visszhang nélkül. Ilyen céllal átadnék egy szöveget azzal, hogy nézze át s ha egyetért, volna szíves aláírni. Önnek, a szerkesztőség révén, széles ismeretségi köre van a magyar írók és újságírók között s rendkívül fontos volna, ha minél több íróval, újságíróval, egyetemi hallgatóval is aláíratná.” Demeter hozzá is kezdett az aláírásgyűjtéshez, de mindenütt elutasították. „Már arra gondoltam — írja —, hogy visszaadom az írást, amikor meglepetésemre vonakodás nélkül aláírta Tamási Áron. Csak annyit jegyzett meg, hogy hallott az esetről, és ámbár kételkedik akciónk jelentőségében, örvendezne, ha mégis lenne foglalatja. Most már két aláírással ajánlgathattam, és lassacskán gyűltek hozzá a nevek.” A tiltakozó ívet és az aláírásokat ugyancsak ő vitte el a kolozsvári magyar konzulátusra. A konzul [Dávid Mihály] nem fogadta, titkára azonban átvette az iratot. Néhány nap múlva Szentimrei Jenő, az Ellenzék szerkesztője közölte vele, hogy további munkájára nem tartanak igényt.¹⁶

Végül néhány szót Tamási Áron szerepéről. Demeter János emlékiratából világosan kiderül, hogy az aláírásgyűjtés megindításához „nagy név” kellett. E sorok írója inkább hisz Demeter Jánosnak, mint Dávid Mihály rágalmozó szavainak. A kolozsvári értelmiség 1932-es akcióját pedig — melynek immár minden részletét megismertük — méltán sorolhatjuk haladó hagyományaink közé.

JEGYZETEK

1. Vö. Csatári Dániel: *Román–magyar kapcsolatok*. Bp. 1958. 142. 1.
2. Fábry Zoltán és társai távirata, 1932. július 27. PI-Arch. 651. fond 2/1932—1—7175/334.
3. *Ez volt a Sarló*. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok. Összeáll., bev. Sándor László. Bp. 1978. [13.] képmelléklet.
4. Tasi József: *József Attila és a Haldibüntetés Ellenes Szövetség*. Párttörténeti Közlemények, 1980/1. sz. 90—110. 1.
5. PI-Arch. 651. fond 2/1932—4—7786/6—9.
6. PI-Arch. 651. fond 2/1933—1—2282/1—2.
7. A követségi tanácsos Dávid Mihálytól, a Bukaresti Magyar Királyi Követség kolozsvári Ütlevélkirendeltségének vezetőjétől kapta adatait. PI-Arch. 651. fond 2/1932—4—7786/11.
8. I. h. 7—9.
9. *50 éves a Korunk*. Az 1976. május 20—21-i emlékülés alapján szerk. és sajtó alá rend. Kabdebó Lóránt. Bp. 1977. 374 1. (Elekes Miklósról ld. a 112. lapot.)
10. I. h. 82. 1.
11. József Attila *Válogatott levelezése*. Sajtó alá rend. és jegyz. Fehér Erzsébet. Bp. 1976. 372, 375, 382. 1.
12. PI-Arch. 651. fond 2/1932—4—7786/19.
13. Gaál Gábor: *Levelek*. (1921—1945) Sajtó alá rend., jegyz. és utószó: Sugár Erzsébet. Bukarest, 1975. 638. 1. Vö. *50 éves a Korunk*, 206—207. 1.
14. PI-Arch. 651. fond. 2/1932—4—7786/15—16.
15. Tasi József: *Kelet-európai szeminárium ötven évvel ezelőtt*. Magyar Nemzet, 1979. június 7.
16. Demeter János: *Századunk sodrában*. Bukarest, 1975. 168—169. 1.